مجله‌ی بررسی‌های آمار رسمی ایران
سال ۲۹، شماره‌ی ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۷، صص ۲۰۷– ۲۲۳

سنجش اثر حضور اتباع خارجی در بازار کار کشور

سید نعمت‌اله میرفلاح نصیری[†]، هما طاهری‌پور[‡،*] و شهلا صباغی[‡]

[†] مرکز آمار ایران

[‡] وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی

چکیده: مقاله حاضر براساس داده‌های سرشماری نفوس و مسکن، به بررسی ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی اتباع خارجی و تاثیر حضور آنان بر شاخص های بازار کار در کشور در سال ۱۳۹۵ و در مقایسه با سال ۱۳۹۰ پرداخته است. نتایج حاکی از آن است که جمعیت فعال اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ به میزان ۱۰/۳ درصد افزایش داشته است. همچنین جمعیت شاغل خارجی در سال ۱۳۹۵ از افزایش ۱۴/۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۰ برخوردار بوده، در مقابل بیکاران خارجی در سال ۱۳۹۵ با کاهش ۴۲/۶ درصدی مواجه بوده‌اند. جمعیت غیرفعال اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۰ افزایش ۰/۴ درصدی را تجربه کرده است. ۷/۹ درصد جوانان شاغل کشور، جزء اتباع خارجی بوده‌اند. سهم جوانان شاغل خارجی ۱۵ تا ۲۴ ساله در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ بیش از دو برابر شده است. در مقایسه با سال ۱۳۹۰ تعداد شاغلان خارجی دارای تحصیلات عالی به میزان ۲۸/۸ درصد کاهش یافته که این کاهش در سهم زنان رخ داده است. با فرض جایگزین‌نشدن نیروی کار داخلی، در سال ۱۳۹۵ از یک سو خروج اتباع خارجی از بازار کار کشور سبب کاهش نرخ مشارکت اقتصادی و از سوی دیگر موجب افزایش نرخ بیکاری می‌شود.

واژگان کلیدی: اتباع، اتباع خارجی، نرخ بیکاری اتباع خارجی، نرخ مشارکت اتباع خارجی.

---

* نویسنده عهده‌دارمکاتبات

دریافت: ۱۳۹۸/۲/۲۲، پذیرش: ۱۳۹۸/۹/۱.

۱- مقدمه

کشور ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص خود و بهره‌مندی از منابع سرشار طبیعی، که می‌تواند فراهم کننده موقعیت‌های شغلی بسیار باشد و همچنین به دلیل وقوع جنگ و یا ناامنی در دهه‌های اخیر در کشورهای همجوار مانند افغانستان، عراق، پاکستان و ... و جاری شدن قوانین بین‌المللی درخصوص پناهندگان، برای پذیرش مهاجران مستعدتر گردیده و همین امر سبب شده تعداد زیادی افغانی و ... از مرزهای مختلف وارد ایران شوند. از طرفی انفجار جمعیت کشور ایران در دهه ۶۰ و افزایش ظرفیت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی طی سال‌های اخیر، نیروی کار عظیم پیش‌بینی نشده و بدون برنامه‌ریزی را به بازار کار کشور تحمیل نمود و سبب شد یک ارتباط نابرابری میان جویندگان کار و فرصت‌های شغلی موجود در کشور بوجود آید.

در این میان حضور اتباع خارجی در کشور،می‌تواند تعداد جویندگان کار را افزایش داده و سبب سلب فرصت‌های شغلی از جویندگان کار ایرانی گردد. از سوی دیگر نباید این موضوع را نادیده گرفت که اغلب جویندگان کار ایرانی (حتی فاقد تحصیلات دانشگاهی و بدون مهارت) حاضر به انجام فعالیت‌هایی که توسط نیروی کار خارجی صورت می‌پذیرد، نمی‌شوند.

از این رو می‌توان گفت، نفس به کارگیری نیروی کار خارجی در کشورهای مختلف، امری طبیعی است، چنانچه در شرایط متعادل و منطقی، ورود و خروج نیروی کار به کشورها آنقدر هم ناخوشایند نبوده و بستگی به سیاستگذاری هر کشور در این خصوص دارد؛ به طوری که به صورت دوسویه هم می‌توان از حضور اتباع خارجی در راستای بهره‌مندی از تخصص و مهارت نیروهای تحصیلکرده سود برده و متعاقب آن به توسعه و رونق اقتصادی کشور یاری رساند و یا در فرصت‌های برابر امکان به کارگماری نیروهای داخلی را از بین برد.

در مقاله حاضر سعی شده، بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران و با تحلیل و تبیین علمی، ضمن ارایه ویژگی های اتباع خارجی حاضر در کشور، وضعیت اشتغال آنان و پیامدهای مثبت و منفی ناشی از حضور در بازار کار کشور در سال ۱۳۹۵ و در مقایسه با سال ۱۳۹۰ مورد بررسی قرار گیرد.

۲- بیان مسئله

حضور اتباع خارجی در کشور موضوعی است که باید از جنبه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مورد بررسی قرار گیرد. در این میان اشتغال اتباع خارجی یکی از موضوعات و واقعیاتی است که در چند دهه گذشته، بازار کار کشور را با خود درگیر نموده است. هم‌اکنون هزاران نفر نیروی کار مجاز و غیرمجاز خارجی بخشی از فضای کاری کشور را اشغال کرده‌اند.

حال در اینجا این سوال پیش می‌آید که در شرایطی که بحران بیکاری در کشور از اساسی‌ترین مسائل و چالش‌های پیش روی سیاستمداران و مسئولان کشور است، آیا جایگزینی نیروی کار ایرانی به جای نیروی کار خارجی در کاهش آمار بیکاری تاثیر گذار است؟ و آیا حضور شاغلین خارجی در کشور به عنوان تهدیدی برای نیروی کار داخلی به شمار آمده و به اقتصاد کشور ضربه وارد می‌کند و یا با افزایش تولید به چرخه اقتصادی کشور یاری می‌رساند؟

۳- ادبیات نظری و پژوهشی

از دیدگاه اقتصادی مهاجرت‌ها اعم از داخلی و بین المللی،سازوکاری برای باز توزیع نیروی کار هستند.این دیدگاه از نظرات ادام اسمیت متاثر است. اسمیت، مهاجرت را نیز متاثر از تابع قانون عرضه و تقاضا می‌داند و آن را نه تنها باعث رشد اقتصادی دو منطقه مهاجرپذیر ومهاجرفرست،بلکه حتی وسیله‌ای برای بهبود وضع کار و اشتغال به شمار می‌آورد [۱].

نظریه اقتصادی، مهاجرت را در دو سطح خرد وکلان مورد بررسی قرار می‌دهد.رویکرد کلان به تاثیر ساخت‌های کلان در فرایند مهاجرت توجه دارد و مهاجرت را حاصل نیروهایی می‌داند که برتر از فرد بوده ودر تضاد با خواست وتمایل وی قرار دارد.

بر اساس نظریهاقتصاد جدید خانوار،مهاجرت افراد به طور وسیعی در رابطه با عملکردی است که در جامعه دارند. این امر نه تنها با هدف به حداکثررساندن درآمد خانوارهاست، بلکه در جهت به حداقل‌رساندن مخاطرات ناشی از بازار کار مهاجرفرست نیز هست. مخاطراتی مانند فقدان امنیت،بیمه،کاستی‌های بازار کار و... که یا در مبداء وجود ندارند ویا از دسترسی اکثریت جامعه به دور است.بر پایه این نظریه خانوارها تلاش می‌کنند با

تنوع بخشیدن به منابع درآمدی خود،وضع اقتصادی‌شان را بهبود بخشند.بر همین اساس مهاجرت افراد از خانواربه مکانی دیگر که در آن، دستمزدها و شرایط اشتغال مستقل از نوسانات اقتصادی محلی است، نوعی امنیت اقتصادی (در مقایسه با مبداء) برای آنها تلقیمی شود [۱].

تایلور و استارک معتقدند پول ارسالی مهاجران به خانوار، نه تنها منجر به بهبود وضع اقتصادی خانوار می‌شود، بلکه درآمد خانوارهای دارای مهاجر را نسبت به خانوارهای همتراز فاقد مهاجر افزایش داده و نوعی منزلت اجتماعی بالاتری برای آن‌ها به دنبال دارد [۱]. این نظریه فقط به عامل اقتصادی توجه کرده و از سایر عوامل به راحتی عبور کرده در حالی که عوامل اجتماعی و فرهنگی تاثیر به سزایی در مهاجرت دارند.

بنابر اعتقاد کارکردگرایان، نظام مقصد، نهایتا مهاجر و نسل‌های پاگرفته از آن را به عنوان اعضا دایمی خود با خصایص اقتصادی - اجتماعی نظیر سایر اعضا خود می‌پذیرند.به طور کلی آن‌ها مهاجرت را عامل مطمئن برای جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی ناشی از عدم تعادل در جامعه می‌دانند. آن‌ها همچنین می‌افزایند مهاجرت باعث برابری و استقلال می-شود و زمینه بهبود وضعیت زندگی را به وجود می‌آورد و اعتقاد دارند اگر چه به لحاظ اقتصادی در ابتدا بیکاری به وجود می‌آورد، اما این بیکاری موقتی بوده و مدتی بعد از کسب شغل، بهبود و رفاه اقتصادی را به همراه می آورد.

لاری ساستاد بحث او مربوط به سرمایه نیروی انسانی است. به نظر وی مهاجر وقتی اقدام به مهاجرت می‌کند که این امر دارای بازده اقتصادی باشد. بازدهی که فراتر از تفاوت درآمد در مبدا و مقصد مهاجرتی است، زیرا بر اساس نظریه وی که به نظریه هزینه – فایده موسوم است، مهاجرت زمانی انجام می‌گیرد که درآمد در مبدا به علاوه هزینه واقعی مهاجرت کمتر از درآمد قابل انتظار باشد [۱].

بر اساس این تئوری، مهاجرت و دوره بیکاری و کم کاری همراه آن، ممکن است به عنوان یک سرمایه گذاری تلقی شود که سرانجام درآمد بالاتر و سطح زندگی بالاتر زندگی را برای مهاجرین دربردارد [۵].

اورت لی که نظریه وی به تئوری دافعه و جاذبه معروف است، مهاجرت را تحت تاثیر چهار عامل عمده ذیل تبیین کرد: الف: عوامل موجود در مبدا (برانگیزنده یا بازدارنده) ب: عوامل موجود در مقصد (برانگیزنده یا بازدارنده) ج: موانع موجود در جریان مهاجرت از مبدا به مقصد د: عوامل شخصی [۱].

۴- تعاریف و مفاهیم

تعریف اتباع خارجی:
تابعیت، تعلّق حقوقی و معنوی شخص به یک دولت است. مطابق قوانین موجود، اشخاص زیر تبعه ایران محسوب می‌شوند:

۱. کلیه ساکنین ایران به استثنای اشخاصی که تبعیت خارجی آنها مسلم باشد؛ تبعیت خارجی کسانی مسلم است که مدارک تابعیت آنها مورداعتراض دولت ایران نباشد.
۲. کسانی که پدر آنها ایرانی است اعم از اینکه درایران یا در خارج متولد شده باشند.
۳. کسانی که در ایران متولد شده و پدر و مادر آنها غیرمعلوم باشند.
۴. کسانی که در ایران از پدر و مادر خارجی که یکی ازآنها در ایران متولد شده به وجود آمده‌اند.
۵. کسانی که در ایران از پدری که تبعه خارجه است بهوجود آمده و بلافاصله پس از رسیدن به سن هجده سال تمام، لااقل یک سال دیگر در ایران اقامت کرده باشند و الا قبول شدن آنها به تابعیت ایران بر طبق مقرراتی است که مطابق قانون برای تحصیلات تابعیت ایران مقرر است.

از نظر قوانین ایران، بیگانه کسی است که تابعیت ایران را ندارد، اعّم از این‌که تابعیت مملکت دیگری را داشته باشد یا اصلاً بدون تابعیت باشد [۴].
در سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، پرسشنامه‌ها به صورت اینترنتی توسط سرپرست خانوار و یا مطلع ترین فرد تکمیل شده و یا پرسشگر به اقامتگاه معمولی تمامی خانوارهای معمولی (اعم از ایرانی و غیرایرانی) مراجعه نموده است. منظورازاقامتگاه معمولی فرد، محلی است که زمان سرشماری درآنجا زندگی می‌کند، مشروط برآنکه اقامتگاه دیگری نداشته باشد. اقامتگاه معمولی افرادیکه درزمان سرشماری بیش ازیک اقامتگاه دارند،محلی است که به طورمعمول مدت بیشتری از سال را در آنجا به سرمی‌برند. در سرشماری مذکور تابعیت افراد در سوال ۳۱ مورد پرسش قرار گرفته است که در صورت داشتن تابعیت ایران کد ۱، افغانستان کد ۲، عراق کد ۳، پاکستان کد ٤، ترکیه کد ۵ و سایر کشورها کد ۶ درج شده است. همچنین درصورتیکه فردی تابعیت بیش ازیک کشور راداشته، تابعیت براساس اظهار پاسخگو مشخص شده است.

۵- روش تحقیق

این مقاله بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ به مقایسه وضعیت نیروی کار اتباع خارجی بر بازار کشور و در مقایسه با سال ۱۳۹۰ پرداخته است.

۶- یافته‌ها

وجود اتباع خارجی در کشور می‌تواند تبعات مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به همراه داشته باشد که البته هر چه فراوانی و تمرکز اتباع خارجی در منطقه‌ای بیشتر باشد، طبیعتاً از جنبه‌های مختلف تاثیرپذیری و تاثیرگذاری بیشتری نیز خواهد داشت.
مطابق جدول ۱ و براساس نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵ لغایت ۱۳۹۰ ، تعداد اتباع خارجی روند رو به افزایش داشته ولی در سال ۱۳۹۵ با کاهش مواجه بوده است، به طوریکه جمعیت اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ به میزان ۷۸/۳ درصد افزایش داشته ولی نسبت به سال ۱۳۹۰ از کاهش ۲ درصدی برخوردار بوده است.

جدول ۱- جمعیت اتباع خارجی در کشور - سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵

سال	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۵
تعداد (نفر)	۹۲۷۹۳۷	۱۱۰۱۲۶۰	۱۵۹۴۶۲۸	۱۶۸۸۱۹۵	۱۶۵۴۳۸۸

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

مطابق جدول ۲،از مجموع کل اتباع غیر ایرانی در کشور، ۹۵/۷ درصد(۱۵۸۳۹۷۹) افاغنه می‌باشند و پس از آن به ترتیب، ۲/۱ درصد (۳۴۵۳۲ نفر) عراقی، ۰/۹ درصد (۱۴۳۲۰ نفر) پاکستانی، ۰/۱ درصد (۷۱۳ نفر) مربوط به کشور ترکیه و ۱/۳ درصد (۲۰۸۴۴ نفر) مربوط به سایر کشورها می‌باشند. از این رو چنانچه مشاهده می‌شود حضور افاغنه در کشور نسبت به سایر کشورها بسیار چشمگیر می‌باشد و از آنجایی که مطابق ضوابط و قوانین کشور، آنان مجوز حضور در برخی از استان‌ها را ندارند، لذا می‌توان

گفت این امر نیز عاملی تعیین‌کننده در میان سایر عوامل کلیدی برای توزیع آنان در سطح کشور می‌باشد.

جدول ۲- تعداد و توزیع نسبی جمعیت کشور به تفکیک تابعیت- سال ۱۳۹۵

کشور	جمع	ایران	افغانستان	عراق	پاکستان	ترکیه	سایر کشورها	اظهارنشده
جمعیت کل کشور	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۸۱۶۶۸۲۲	۱۵۸۳۹۷۹	۳۴۵۳۲	۱۴۳۲۰	۷۱۳	۲۰۸۴۴	۱۰۵۰۶۰
توزیع نسبی (درصد)	۱۰۰/۰	۹۷/۸۰	۱/۹۸	۰/۰۴	۰/۰۲	۰/۰۰	۰/۰۳	۰/۱۳

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

مطابق جدول ۳ ، از مجموع ۱۶۵۴۳۸۸ نفر اتباع غیر ایرانی در کشور، ۵۳/۶ درصد را مردان و ۴۶/۴ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین در مقایسه استان‌های کشور با یکدیگر می‌توان گفت، استان‌های تهران با ۵۲۵۰۳۳ نفر (۳۱/۷۴ درصد)، خراسان رضوی ۲۳۲۶۷۱ نفر (۱۴/۰۶درصد)، اصفهان۱۸۶۳۹۰ نفر (۱۱/۲۷ درصد)، کرمان ۱۲۶۱۰۶ نفر (۷/۶۲ درصد) و قم ۱۲۰۰۲۸ نفر (۷/۲۶ درصد) بیشترین تعداد اتباع خارجی را در خود جای داده‌اند.

جدول ۳- جمعیت اتباع خارجی برحسب جنس و استان- سال ۱۳۹۵

استان	جمع	مرد	زن
جمع	۱۶۵۴۳۸۸	۸۸۵۹۰۹	۷۶۸۴۷۹
تهران	۵۲۵۰۳۳	۲۸۰۴۷۳	۲۴۴۵۶۰
خراسان رضوی	۲۳۲۶۷۱	۱۱۸۸۰۷	۱۱۳۸۶۴
اصفهان	۱۸۶۳۹۰	۹۶۷۲۶	۸۹۶۶۴
کرمان	۱۲۶۱۰۶	۷۰۳۹۸	۵۵۷۰۸
قم	۱۲۰۰۲۸	۶۱۷۲۸	۵۸۳۰۰
فارس	۱۱۰۰۹۸	۶۱۷۰۹	۴۸۳۸۹
البرز	۸۴۸۰۵	۴۵۸۳۸	۳۸۹۶۷
یزد	۵۳۶۴۳	۲۹۴۴۶	۲۴۱۹۷
سمنان	۳۵۵۴۴	۱۸۶۳۰	۱۶۹۱۴
بوشهر	۳۰۲۸۶	۱۹۸۰۷	۱۰۴۷۹
سایر استان‌ها	۱۴۹۷۸۴	۸۲۳۴۷	۶۷۴۳۷

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

همچنین نتایج حاکی از آن است که ۹/۳ درصد جمعیت استان قم، ۵/۱ درصد جمعیت استان سمنان و ۴/۷ درصد جمعیت استان یزد و ۴/۰ درصد جمعیت استان‌های تهران و کرمان تبعه خارجی هستند. به عبارت دیگر پنج استان مذکور نسبت به جمعیت استانی خود دارای بیشترین سهم تبعه خارجی در استان خود هستند.

براساس جدول ٤ ، توزیع جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر اتباع خارجی بر حسب وضع فعالیت در کل کشور و همچنین در بین زنان و مردان در سال ۱۳۹۵، حاکی از آن است که از مجموع ۱۲۷۳۲۱۱ نفر تبعه خارجی ۱۰ ساله و بیشتر در کشور، ۵۶۰۰۴۰ نفر (۴۴/۰ درصد) در گروه جمعیت فعال و ۷۰۴۶۶۵ نفر (۵۵/۳ درصد) در گروه جمعیت غیرفعال قرار دارند. همچنین ۸۵۰۶ نفر (۰/۷ درصد)، وضع فعالیت خود را ذکر نکرده‌اند. در گروه فعالان، ۵۳۸۶۴۶ نفر (۹۶/۲ درصد) شاغل و ۲۱۳۹۴ نفر (۳/۸ درصد) بیکار می‌باشند.

همچنین جمعیت فعال اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ به میزان ۱۰/۳ درصد افزایش داشته است. این در حالی است که جمعیت شاغل خارجی در سال ۱۳۹۵ از افزایش ۱۴/۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۰ برخوردار بوده ولی در مقابل بیکاران خارجی در سال ۱۳۹۵ با کاهش ۴۲/۶ درصدی مواجه بوده‌اند.

جمعیت غیرفعال اتباع خارجی نیز در سال ۱۳۹۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۰ افزایش ۰/۴ درصدی را نشان می‌دهد.

جدول۴- .جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر اتباع خارجی برحسب وضع فعالیت – سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

سال	جمع کل	جمعیت فعال			جمعیت غیرفعال	اظهار نشده
		جمع	شاغل	بیکار		
۱۳۹۵	۱۲۷۳۲۱۱	۵۶۰۰۴۰	٥٣٨٦٤٦	۲۱۳۹۴	۷۰۴۶۶۵	۸۵۰۶
۱۳۹۰	۱۲۸۱۷۷۲	۵۰۷۸۸۰	٤٧٠٦١٠	۳۷۲۷۰	۷۰۱۹۳۸	۷۱۹۵۴

ماخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

توزیع جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر اتباع خارجی بر حسب وضع فعالیت به تفکیک استان در جدول ۵ نشان می‌دهد، درگروه غیرفعالان بیشترین تعداد با میزان ۳۹۷۱۹۳ نفر (۵۶/۴ درصد) خانه دار هستند. همچنین استان تهران بیشترین جمعیت فعال و بیشترین جمعیت شاغل خارجی در سال ۱۳۹۵ را نسبت به سایر استان‌های کشور، در خود جای

داده است. این در حالی است که بیشترین جمعیت بیکار خارجی در استان خراسان رضوی ساکن هستند. در گروه جمعیت غیرفعالان نیز استان تهران به نسبت سایر استان‌ها بیشترین محصل و خانه دار را داشته و بیشترین افراد دارای درآمد بدون کار در استان خراسان رضوی دیده شده است.

جدول ۵- جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر اتباع خارجی برحسب وضع فعالیت و استان- سال ۱۳۹۵

استان	جمع کل	جمعیت فعال			جمعیت غیر فعال					اظهار نشده
		جمع	شاغل	بیکار	جمع	محصل	خانه دار	دارای درآمد بدون کار	سایر	
کل کشور	۱۲۷۳۲۱۱	۵۶۰۰۴۰	۵۳۸۶۴۶	۲۱۳۹۴	۷۰۴۶۶۵	۲۴۲۴۰۱	۳۹۷۱۹۳	۵۵۶۷	۵۹۵۰۴	۸۵۰۶
تهران	۴۱۱۳۰۷	۱۸۶۹۳۳	۱۸۲۷۳۰	۴۲۰۳	۲۲۲۵۰۲	۷۵۶۶۵	۱۲۹۱۸۹	۱۴۰۵	۱۶۲۴۳	۱۸۷۲
خراسان رضوی	۱۸۳۲۳۱	۷۶۰۸۱	۷۱۳۰۵	۴۷۷۶	۱۰۶۲۶۷	۳۶۴۳۵	۵۹۳۶۲	۱۶۸۶	۸۷۸۴	۸۸۳
اصفهان	۱۳۹۵۰۹	۵۷۷۹۵	۵۵۶۶۶	۲۱۲۹	۸۱۰۴۲	۳۰۰۳۵	۴۵۷۱۴	۴۰۵	۴۸۸۸	۶۷۲
قم	۹۳۸۲۱	۲۹۴۵۲	۲۸۰۸۰	۱۳۷۲	۶۳۸۸۰	۳۱۳۴۶	۲۸۶۶۷	۴۹۸	۳۳۶۹	۴۸۹
کرمان	۹۲۶۷۷	۴۴۳۸۲	۴۳۳۲۸	۱۰۵۴	۴۷۵۱۸	۱۱۳۴۹	۳۰۱۶۷	۲۷۰	۵۷۳۲	۷۷۷
فارس	۸۲۰۴۶	۳۷۴۵۱	۳۶۳۸۶	۱۰۶۵	۴۴۰۳۰	۱۴۰۵۴	۲۴۹۸۲	۱۴۰	۴۸۵۴	۵۶۵
البرز	۶۵۲۶۴	۳۰۱۳۵	۲۸۹۷۵	۱۱۶۰	۳۴۱۰۶	۱۱۹۸۷	۱۸۸۲۹	۱۱۶	۳۱۷۴	۱۰۲۳
یزد	۳۹۶۳۱	۱۸۳۳۷	۱۶۹۵۴	۱۳۸۳	۲۰۶۶۱	۵۸۳۹	۱۱۸۶۸	۱۹۰	۲۷۶۴	۶۳۳
سمنان	۲۸۵۴۳	۱۲۴۹۱	۱۱۶۵۶	۸۳۵	۱۵۸۷۰	۵۶۰۰	۸۹۵۱	۲۵۶	۱۰۶۳	۱۸۲
بوشهر	۲۳۲۳۵	۱۴۱۸۸	۱۳۹۲۱	۲۶۷	۸۹۳۷	۲۸۴۲	۵۰۶۴	۳۶	۹۹۵	۱۱۰
سایر استان‌ها	۱۱۳۹۴۷	۵۲۷۹۵	۴۹۶۴۵	۳۱۵۰	۵۹۸۵۲	۱۷۲۴۹	۳۴۴۰۰	۵۶۵	۷۶۳۸	۱۳۰۰

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

براساس اطلاعات جدول ۶،از کل اتباع خارجی حاضر در کشور، تعداد **۵۳۸۶۴۶** نفر شاغل می‌باشند که سهم ۲/۴ درصد از شاغلین کل کشور را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین تعداد شاغلین خارجی در گروه سنی ۱۵ تا ۲۴ ساله برابر با **۱۴۷۴۳۲** نفر است. به عبارت دیگر ۷/۹ درصد جوانان شاغل کشور، جزء اتباع خارجی می‌باشند. از این رو شاید بتوان گفت، به همین میزان فرصت‌های شغلی از جوانان ایرانی سلب شده است.

نکته قابل تامل آن است که سهم جوانان شاغل خارجی ۱۵ تا ۲۴ ساله در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ بیش از دو برابر شده است.
همچنین طبق نتایج حاصله،تعداد۲۱۳۹۴ نفر ازاتباع خارجی درکشور بیکارهستند که کمتر از یک درصد سهم کل بیکاران کشوررا به خوداختصاص داده‌اند.

جدول ۶- جمعیت شاغل و بیکار کشور و اتباع خارجی در گروه سنی جوانان - سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

سال	گروه سنی	شاغل			بیکار		
		کل کشور	اتباع خارجی	سهم (درصد)	کل کشور	اتباع خارجی	سهم (درصد)
۱۳۹۵	کل	۲۲۶۷۰۹۸۸	۵۳۸۶۴۶	۲/۴	۳۲۵۸۲۱۵	۲۱۳۹۴	۰/۷
	۱۵ تا ۲۴ ساله	۱۸۶۹۳۲۳	۱۴۷۴۳۲	۷/۹	۹۰۸۸۰۸	۱۱۶۳۸	۱/۳
۱۳۹۰	کل	۲۰۵۴۶۸۷۴	۴۷۰۶۱۰	۲/۳	۳۵۶۰۰۲۲	۳۷۲۷۰	۱/۱
	۱۵ تا ۲۴ ساله	۲۲۴۷۵۰۵	۸۵۸۶۸	۳/۸	۱۰۰۵۰۶۱	۱۰۱۶۳	۱/۰

ماخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

اطلاعات جدول ۷ بیانگر آن است که از میان ۵۳۸۶۴۶ نفر شاغل خارجی در کشور، تعداد ۳۰۴۱۰۵ نفر (۵۶/۵ درصد) باسواد و ۲۳۴۳۲۹ نفر (۴۳/۵ درصد) بی‌سواد و تعداد ۲۱۲ نفر وضع سواد خود را ذکر نکرده‌اند.
در گروه مردان نیز از میان ۴۹۷۷۷۷ نفر شاغل خارجی ۱۰ ساله و بیشتر، تعداد ۲۸۲۱۴۴ نفر (۵۶/۷ درصد) باسواد و تعداد ۲۱۵۴۳۱ نفر (۴۳/۳ درصد) بی‌سواد هستند. همچنین تعداد ۲۰۲ نفر وضع سواد خود را ذکر نکرده‌اند.
در گروه زنان نیز از میان ۴۰۸۶۹ نفر شاغل خارجی ۱۰ ساله و بیشتر، تعداد ۲۱۹۶۱ نفر (۵۳/۷ درصد) باسواد، تعداد ۱۸۸۹۸ نفر (۴۶/۲ درصد) بی‌سواد و ۱۰نفر وضع سواد خود را ذکر نکرده‌اند.

جدول ۷- شاغلان خارجی برحسب جنس و وضع سواد - سال ۱۳۹۵

شرح	مرد و زن				مرد				زن			
	جمع	باسواد	بی‌سواد	اظهارنشده	جمع	باسواد	بی‌سواد	اظهارنشده	جمع	باسواد	بی‌سواد	اظهارنشده
کل کشور	۵۳۸۶۴۶	۳۰۴۱۰۵	۲۳۴۳۲۹	۲۱۲	۴۹۷۷۷۷	۲۸۲۱۴۴	۲۱۵۴۳۱	۲۰۲	۴۰۸۶۹	۲۱۹۶۱	۱۸۸۹۸	۱۰

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰- مرکز آمار ایران

مطابق جدول ۸ از مجموع ۵۳۰۶۳۹۶ نفر شاغل دارای تحصیلات عالی در کشور، کمتر از ۰/۲ درصد غیرایرانی می‌باشند. به نظر می‌رسد با توجه به سهم مذکور و با عنایت به آنکه نفس به کارگیری نیروی کار خارجی در کشورهای مختلف امری طبیعی است، لیکن دولت بایستی به استفاده از نیروی کار خارجی متخصص و دارای تحصیلات عالی جهت یاری‌رساندن به رونق چرخه اقتصادی کشور اهتمام بیشتری ورزد.

جدول ۸- شاغلان و شاغلان خارجی دارای تحصیلات عالی برحسب دوره تحصیلی - سال ۱۳۹۵

شرح	جمع	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس ودکترای حرفه‌ای	دکترای تخصصی و فوق دکترا
شاغلان کل کشور	۵۳۰۶۳۹۶	۱۱۷۷۹۲۲	۲۹۴۷۴۳۳	۱۰۲۴۳۶۶	۱۵۶۶۷۵
شاغلان خارجی	۱۰۲۷۶	۲۳۵۷	۴۶۰۶	۱۹۲۴	۱۳۸۹
سهم (درصد)	۰/۱۹	۰/۲۰	۰/۱۶	۰/۱۹	۰/۸۹

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

براساس اطلاعات جدول ۹، از مجموع ۱۰۲۷۶ نفر شاغل خارجی در کشور که دارای تحصیلات عالی هستند، ۹۰۶۳ نفر (۸۸/۲ درصد) را مردان و ۱۲۱۳ نفر (۱۱/۸ درصد) را زنان تشکیل داده‌اند. در میان شاغلان خارجی دارای تحصیلات عالی، ۲۳/۰ درصد دارای مدرک فوق دیپلم، ۴۴/۸ درصد لیسانس، ۱۸/۷ درصد فوق‌لیسانس ودکترای حرفه‌ای و ۱۳/۵ درصد دکترای تخصصی و فوق دکترا هستند.

در گروه مردان، بیشترین تعداد شاغلان خارجی دارای تحصیلات عالی با ۴۲/۷ درصد دارای مدرک تحصیلی لیسانس و در گروه زنان نیز ۶۰/۸ درصد دارای مدرک تحصیلی لیسانس هستند.

جدول ۹- شاغلان خارجی دارای تحصیلات عالی برحسب جنس و دوره تحصیلی- سال ۱۳۹۵

جنس	جمع	فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس ودکترای حرفه ای	دکترایتخصصی و فوق دکترا
جمع	۱۰۲۷۶	۲۳۵۷	۴۶۰۶	۱۹۲۴	۱۳۸۹
مرد	۹۰۶۳	۲۱۱۴	۳۸۶۸	۱۷۳۳	۱۳۴۸
زن	۱۲۱۳	۲۴۳	۷۳۸	۱۹۱	۴۱

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

مطابق جدول ۱۰ از تعداد ۳۲۵۸۲۱۵ نفر بیکار در کشور، تعداد ۲۱۳۹۴ نفر (۰/۷ درصد) اتباع خارجی می‌باشندو براساس نتایج، از مجموع ۲۱۳۹۴نفر بیکار خارجی، تعداد ۱۵۲۵۸ نفر (۷۱/۳ درصد) مرد و ۶۱۳۶ نفر (۲۸/۷ درصد) زن می‌باشند.

جدول۱۰- بیکاران کل کشور بر حسب تابعیت- سال ۱۳۹۵

شرح	جمع		اتباع ایرانی		اتباع خارجی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
کل کشور	۳۲۵۸۲۱۵	۱۰۰/۰	۳۲۳۶۸۲۱	۹۹/۳	۲۱۳۹۴	۰/۷

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

براساس اطلاعات جدول ۱۱ می‌توان گفت در گروه مردان و زنان، از میان ۲۱۳۹۴ نفر اتباع خارجی بیکار در کشور، ۷۱/۴ درصد باسواد و ۲۸/۵ درصد بی‌سواد هستند. همچنین ۰/۱ نیز وضع سواد خود را اظهار ننموده‌اند.

از میان ۱۵۲۸۳ نفر بیکار خارجی باسواد، ۶۰/۱ درصد دارای تحصیلات ابتدایی/سوادآموزی و راهنمایی، ۳۴/۰ درصد دارای تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی و ۵/۵ درصد دارای تحصیلات عالی می‌باشند. مابقی نیز در سایر دوره‌های تحصیلی،

مشغول تحصیل هستند و یا دوره تحصیلی آن‌ها نامشخص و یا ذکر ننموده‌اند. همچنین از کل بیکاران خارجی، ۳/۹ درصد، دارای تحصیلات دانشگاهی هستند.

جدول ۱۱- بیکاران و بیکاران خارجی برحسب وضع و سطح سواد- سال ۱۳۹۵

	وضع و سطح سواد	کل کشور	اتباع خارجی	سهم (درصد)
باسواد	جمع کل	۳۲۵۸۲۱۵	۲۱۳۹۴	۰/۶۶
	جمع	۳۱۱۱۵۶۲	۱۵۲۸۳	۰/۴۹
	ابتدایی/سوادآموزی	۲۹۵۷۷۷	۵۱۸۵	۱/۷۵
	راهنمایی	۴۶۲۳۹۳	۴۰۰۲	۰/۸۷
	متوسطه	۲۹۵۷۴۱	۱۶۲۰	۰/۵۵
	دیپلم و پیش‌دانشگاهی	۸۶۶۸۸۷	۳۵۷۳	۰/۴۱
	عالی	۱۱۸۵۲۹۴	۸۳۷	۰/۰۷
	سایر دوره‌های تحصیلی، دوره تحصیلی نامشخص و اظهارنشده	۵۴۷۰	۶۶	۱/۲۱
بی‌سواد		۱۴۶۲۹۹	۶۱۰۵	۴/۱۷
اظهار نشده		۳۵۴	۶	۱/۶۹

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ - مرکز آمار ایران

جدول ۱۲- بیکاران خارجی برحسب جنس، وضع و سطح سواد - سال ۱۳۹۵

جنس	جمع کل	باسواد								بی‌سواد	اظهار نشده
		جمع	ابتدایی/ سوادآموزی	راهنمایی	متوسطه	دیپلم و پیش دانشگاهی	عالی	سایر دوره های تحصیلی، دوره تحصیلی نامشخص و اظهارنشده			
جمع	۲۱۳۹۴	۱۵۲۸۳	۵۱۸۵	۴۰۰۲	۱۶۲۰	۳۵۷۳	۸۳۷	۶۶	۶۱۰۵	۶
مرد	۱۵۲۵۸	۱۰۵۰۳	۳۷۸۲	۳۰۲۹	۱۲۹۷	۱۹۳۶	۴۱۲	۴۷	۴۷۵۳	۲
زن	۶۱۳۶	۴۷۸۰	۱۴۰۳	۹۷۳	۳۲۳	۱۶۳۷	۴۲۵	۱۹	۱۳۵۲	۴

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵- مرکز آمار ایران

شکل ۱ بیانگر شاخص‌های منتخب نیروی کار اتباع ایرانی و اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ می‌باشد. چنانچه از شکل برمی‌آید شاخص های منتخب نیروی کار اتباع خارجی در سال ۱۳۹۵ عبارتند از :

- نرخ مشارکت اقتصادی : ۴۴٫۰ درصد
- نرخ اشتغال: ۹۶٫۲ درصد
- نرخ بیکاری: ۳٫۸ درصد

شکل ۱– نماگرهای نیروی انسانی برحسب تابعیت– سال ۱۳۹۵

مطابق نتایج جدول۱۳ و با فرض جایگزین‌نشدن نیروی کار داخلی می‌توان دید در سال ۱۳۹۵ از یک سو خروج اتباع خارجی از بازار کار کشور سبب کاهش ۰٫۱ درصدی نرخ مشارکت اقتصادی و از سوی دیگر موجب افزایش ۰٫۲ درصدی نرخ بیکاری می‌شود.

جدول ۱۳– جمعیت و نماگرهای نیروی انسانی در کشور – سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵

سال	فعالیت اقتصادی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر				بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر			
	کل*		بدون احتساب اتباع خارجی		کل*		بدون احتساب اتباع خارجی	
	جمعیت فعال	نرخ مشارکت اقتصادی (درصد)	جمعیت فعال	نرخ مشارکت اقتصادی (درصد)	جمعیت بیکار	نرخ بیکاری (درصد)	جمعیت بیکار	نرخ بیکاری (درصد)
۱۳۹۵	۲۵۹۲۹۲۰۳	۳۹٫۰	۲۵۳۶۹۱۶۳	۳۸٫۹	۳۲۵۸۲۱۵	۱۲٫۶	۳۲۳۶۸۲۱	۱۲٫۸
۱۳۹۰	۲۴۱۰۶۸۹۶	۳۸٫۱۲	۲۲۸۷۹۷۵۳	۳۸٫۰۸	۳۵۶۰۰۲۲	۱۴٫۷۷	۲۸۴۰۳۳۰	۱۴٫۹۳

* کل، شامل اتباع ایرانی و اتباع خارجی می‌باشد.

ماخذ: مبنای محاسبه شاخص، نتایج طرح سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ می‌باشد.

۷- بحث و نتیجه گیری

حضور اتباع خارجی در کشور زمانی بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد که فرصت‌های شغلی توسط اتباع خارجی دارای تخصص و مهارت یکسان با نیروی کار ایرانی، اشغال می‌گردند. از طرفی اغلب اتباع خارجی در ایران (به ویژه اتباع غیرمجاز) در صنف ها و مشاغلی فعالیت دارند که کارفرما می‌تواند در مسائلی همچون بیمه، مالیات، اضافه کار و ... حضور آنها را پنهان کند و بدون هیچگونه استخدامی یا قراردادی آنها را به کار گمارد، همچنین به عدم امکان تصدی مشاغل دولتی توسط آنان می‌توان اشاره نمود. از سوی دیگر اکثریت آنان، هر کاری را با هر شرایط و دستمزدی پذیرفته و به راحتی از کار و فعالیت خسته و منصرف نمی‌شوند.

حضور اتباع خارجی در ایران، در حالی‌که می‌تواند سبب سلب فرصت‌های شغلی از جویندگان کار ایرانی گردد (به طوری‌که پس از خروج اتباع خارجی از جمعیت فعال اقتصادی، نرخ مشارکت کاهش پیدا کرد)، فرصتی را برای سودآوری کارفرمایان از طریق پرداخت دستمزد کمتر با ساعات کار طولانی تر و فرار از پرداخت حقوق اولیه یک کارگر مانند بیمه، اضافه کار و ... را فراهم می‌سازد. لازم به ذکر است در این میان، تنها سود به جیب کارفرما روانه شده، در حالی که محصول، ارزان تر ارائه نمی شود و مصرف کننده از این موضوع نفعی نمی‌برد.

موارد فوق الذکر می‌تواند ناشی از ضعف در فرهنگ کار باشد که از یکطرف کارفرما حتی با وجود جریمه‌های پیش بینی شده، حاضر می‌شود به علت سود آوری بیشتر برای نیروی کار خارجی شغل ایجاد کند ولی هم وطن وی همچنان بیکار بماند و از سوی دیگر اغلب جویندگان کار ایرانی (حتی فاقد تحصیلات دانشگاهی و بدون مهارت) حاضر به انجام فعالیت‌هایی که توسط نیروی کار خارجی صورت می‌پذیرد، نمی‌گردند.

اگرچه مشکل بیکاری در کشور تنها اختصاص به حضور اتباع خارجی در کشور ندارد، اما به نظر می‌رسد یکی از دلایل افزایش بیکاری وجود اتباع خارجی چه بسا به صورت غیرمجاز باشد. در حال حاضر مطابق ماده ۱۲۰ قانون کار، اتباع بیگانه نمی‌توانند در ایران مشغول به کار شوند، مگر آنکه اولاً دارای روادید با حق کار مشخص بوده و ثانیاً مطابق قوانین و آیین نامه‌های مربوطه پروانه کار دریافت دارند. اینان به صورت آزادانه و بدون داشتن مجوز ورود و پروانه کار در بخش‌های مختلف اقتصادی مشغول فعالیت

می‌شوند. به نظر می‌رسد، این نیروها که ابتدا اغلب در بخش‌های ساده به کار گرفته می‌شوند، پس از سالها حضور در ایران به کارگرانی ماهر و متخصص تبدیل شده و دیگر فرصتی به نیروی متقاضی کار ایرانی برای رقابت با خود نمی دهند.

همچنین این نکته را نباید از نظر دور داشت که در صورت خروج نیروی کار خارجی از کشور، آنان مهارت، دانش و درآمد کسب شده طی سال‌های اقامت خود در ایران را نیز از کشور خارج نموده و کشور علاوه بر صرف هزینه‌های مجدد برای آموزش مهارت و تخصص به نیروی کار داخلی، به دلیل عدم حضور آنان در برخی فعالیت‌ها با رکود نیروی کار مواجه شده و ضربه اقتصادی نیز از این حیث متحمل گردد. چنانچه از نتایج بر می‌آید در حال حاضر خروج اتباع خارجی، علیرغم کاهش نرخ مشارکت اقتصادی، سبب افزایش نرخ بیکاری کشور گردیده که به نظر می‌رسد نیروی کار ایرانی در شرایط برابر تمایلی به پذیرش مشاغلی که توسط اکثر اتباع خارجی اشغال گردیده، ندارند.

اکنون سهم بسیار جزئی نیروی کار خارجی در کشور دارای تحصیلات عالی می‌باشند و سایر آنها در مشاغل غیر تخصصی فعالیت دارند که حضور آنها باعث افزایش عرضه در بخش غیرماهر بازار کار شده است. اغلب آنان از هیچگونه پایگاه اجتماعی در ایران برخوردار نبوده و به واسطه وضعیت بهتر اشتغال و بالا بودن دستمزدها در ایران در مقایسه با کشور خود و نیز بالا بودن سطح رفاه در جامعه نسبت به کشورهایی چون افغانستان، عراق و پاکستان، به اقامت خود ادامه داده و حاضر به بازگشت به کشور خود نمی‌باشند. لذا در صورتیکه بتوان از نیروی کار خارجی متخصص و دارای تحصیلات عالی بهره بریم، می‌توان به رونق چرخه اقتصادی کشور یاری رساند.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت، نفس به کارگیری نیروی کار خارجی در کشورهای مختلف امری طبیعی است.در شرایط متعادل و منطقی نیز ورود و خروج نیروی کار به کشورها آنقدر هم ناخوشایند نیست و بستگی به سیاستگذاری هر کشور در این خصوص دارد. به طوریکه از حضور اتباع خارجی در راستای بهره مندی از تخصص و مهارت نیروهای تحصیلکرده سود برده و متعاقب آن به توسعه و رونق اقتصادی کشور یاری رساند و یا در فرصتهای برابر امکان به کارگماری نیروهای داخلی را از بین برد.

به نظر می‌رسد بستر سازی و ایجاد فرصت‌های مختلف اقتصادی و زیربنایی می تواند هم منجر به جذب نیروی فعال و تحصیل کرده ایرانی شود و هم بتواند جمعیت مهاجر و اتباع خارجی را به خود جذب نماید. بنابراین افزایش ظرفیت‌های اقتصادی و زیربنایی می تواند

به رفع چالش های بازار کار کمک نموده و به این ترتیب می توان به سوی توسعه و رشد اقتصادی گام برداشت.

مرجع‌ها

[۱] زنجانی، حبیب اله (۱۳۸۰). مهاجرت، انتشارات سمت، تهران.
[۲] قانون کار جمهوری اسلامی ایران.
[۳] نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران.
[۴] نصیری، محمد (۱۳۷۹). حقوق بین الملل خصوصی، آگاه، تهران.
[۵] نقدی، اسداله (۱۳۸۹). مهاجرت و حاشیه نشینی در ایران. فصلنامه جمعیت شماره ۷۴-۷۳، صص ۸۵-۱۰۴.

سید نعمت‌اله میرفلاح نصیری
فوق لیسانس آمار
تهران، خیابان فاطمی، نبش کوچه رهی معیری، شماره ۱، مرکز آمار ایران.
رایانشانی: nassiriamar@gmail.com

هما طاهری‌پور
فوق لیسانس پژوهش در علوم اجتماعی
تهران، خیابان فاطمی، روبروی حجاب، وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، مرکز آمار و اطلاعات راهبردی.
رایانشانی: homa.taheripour@gmail.com

شهلا صباغی
فوق لیسانس پژوهش در علوم اجتماعی
تهران، خیابان فاطمی، روبروی حجاب، وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی، مرکز آمار و اطلاعات راهبردی.
رایانشانی: shsa55@yahoo.com